

Andreides Gábor

Az „ólomévek” Olaszországa

Jelen írás az 1970-es évek Olaszországának három igen jelentős és összetett kérdéskörét járja körül. A szerző előbb az évtized arculatát meghatározó, karakterét kialakító, a Vörös Brigádok nevéhez köthető szélsőbaloldali terrorizmust vizsgálja, majd arra keres választ, hogyan alakult a történelmi kiegyezés (compromesso storico) ügye a hetvenes években, végül pedig Aldo Moro elrablása és meggyilkolása kapcsán egy megnyugtatóan a mai napig sem tisztázott, számos válasszal adós ügy hátterét igyekszik megvilágítani.

„Ólomévek” (*anni di piombo*) – Olaszországban gyakorlatilag így emlegetik a hetvenes éveket. Ebben az évtizedben az olasz állam súlyos és mély válságon ment keresztül, mindennaposak voltak a jobb- és baloldali szélsőségesek fegyveres fellépései úgy az államhatalom, mint egymás ellen.

Az olasz társadalom a hatvanas évek végére belefáradt a második világháborút követően kialakult társadalmi viszonyrendszerbe, az állandóságba, továbbá megcsömörlött az államhatalom és a politika tétlenségétől. A politikai küzdőtér két legjelentősebb pártja a Kereszténydemokrata Párt (*Democrazia Cristiana – DC*) és a kommunista párt (*Partito Comunista Italiano – PCI*) a hatvanas-hetvenes évek elejéig többé-kevésbé megtartották választóikat: a regionális és az országos választásokon mindent összevetve szinte alig változó eredményeket értek el. Az egyedüli párt, amely ebben az időben szignifikáns sikert tudott felmutatni, a neofasiszta Olasz Nemzeti Mozgalom (*Movimento Sociale Italiano*) volt, amely 1972-ben egyértelműen jónak mondható kilenc százalékos eredményt ért el.

Az olasz politikai élet állandóságát érő első nagy lökés az 1974-es esztendőben

következett be. Ebben az esztendőben népszavazást tartottak – először a republikánus Itália történetében – a négy évvel azelőtt a parlament által elfogadott úgynevezett Fortuna–Baslini-törvényről. A Loris Fortuna és Antonio Baslini szocialista és liberális képviselők által benyújtott és a parlament által elfogadott törvény évtizedek küzdelmét követően bevezette a válás fogalmát az olasz jogrendbe. Az 1974-es referendum tétje e törvény megtartása vagy elvetése volt. A Vatikán által erőteljesen támogatott kereszténydemokraták vereségét jelentette, hogy az urnák előtt megjelent olasz állampolgárok 59–40,3 arányban elutasították a törvény megsemmisítésének gondolatát.

A hetvenes évek közepére azután a politikai preferenciák és erőviszonyok is megváltoztak: 1975. június 15–16-i önkormányzati választások eredményei több mint háromszázalékos kereszténydemokrata veszteséget, és több mint ötszázalékos kommunista nyereséget mutattak. Ez pedig azt jelentette, hogy míg a hatvanas években nem volt ritka a tíz vagy több mint tíz százalékpontnyi különbség a két nagy párt között, addig ez a differencia a

hetvenes évek közepére 1,8 százalékra csökkent.

Az olasz politikai és társadalmi életben a hetvenes éveket rendkívüli „zsúfoltság” jellemezte: Olaszország hivatalosan elismerte a Kínai Népköztársaságot (1970), a belpolitikai életben a köztársaság kikiáltása óta először történik meg, hogy a köztársasági elnök feloszlatja a parlament két házát (1972), a nemzetközi terrorizmus Olaszországba érkezik arab terroristáknak a római repülőtéren végrehajtott és 28 halálos áldozatot követelő merényletével (1973), újfasizta terroristák felrobbantják a Bologna és Firenze között közlekedő Italicus expresszt (1974), kitör a Lockheed-botrány, amelyben az amerikai cég – az Olaszországgal kötendő sikeres repülőgép-vásárlás reményében – korrumpál több kormányzati tisztviselőt, és

amelynek következményeként Giovanni Leone (1908–2001) köztársasági elnök lemondásra kényszerül (1976), Sandro Pertini (1896–1990) személyében pedig egy volt partizán kerül az államfői székbe (1978).

A szélsőbaloldali terrorizmus és a Vörös Brigádok

A hatvanas évek nemzetközi kommunista mozgalmában tapasztalható törés a marxista tradíció és az új, fegyveres forradalmi irányzatok között az olasz belpolitika szélsőbaloldalán is jelentkezett. Giangiacomo Feltrinelli az *Estate '69* címet viselő rövid írásában 1969-ben kijelentette, hogy a revizionizmusnak bealkonyult, és nem lehetséges a szocialista forradalom a fegyverek használata nélkül. Feltrinelli, a könyvkiadó, a szélsőbaloldali terrorista, a GAP – *Gruppi d'Azione Partigiana* – megalapítója túl fiatal volt ahhoz, hogy részt vegyen az Ellenállás (*Resistenza*) fegyveres küzdelmeiben, ahhoz viszont már túl öreg, hogy forradalmat csináljon – mondták sokszor róla. Évekig volt tagja a kommunista pártnak, s később csatlósított ugyan a PCI-be, ám a szélsőségesen baloldali fegyveres csoportok anyagi támogatásával nem hagyott fel. Figyelemre méltó kapcsolatokkal rendelkezett a kubai és a csehszlovák kommunista rendszerrel. Éppen egy szabotázsakció készített elő, amikor 1972. március 15-én egy balesetben meghalt.

Szintén 1969-ben, novemberben a *Collettivo Politico Metropolitano* elnevezésű szélsőbaloldali politikai szervezet – ebből fejlődik ki később a Vörös Brigádok egyik szárnya – képviselőjében Renato Curcio, a későbbi terrorista vezér fogalmazott úgy, hogy az osztályharc alapvető jelentőségű és fontosságú útja a városokban, a rendszer szíve ellen folytatott fegyveres harc

Az „ólomévek” és az olasz kultúra. Az ólomévek termékenyítően hatottak az olasz szellemi életre és kultúrára. A filmművészet olyan alkotásokat köszönhet ezeknek az esztendőknak, mint például az Elio Petri (1929–1982) rendezte *A munkásosztály a Paradicsomba megy* című filmjét, az intenzíven a baloldal mellett politikáló Gian Maria Volontéval (1933–1994) a főszerepben. Szintén Volonté volt a főszereplője egy másik Petri-alkotásnak, a *Vizsgálat egy minden gyanún fölül álló polgár ügyében* című filmnek, amely 1971-ben elnyerte a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjat. 1973-ban Mario Monicelli elkészítette *Az ezredeseket akarjuk*, négy évvel később pedig az *Egy egészen kicsi kispolgár* című filmet. Az irodalom terén 1975-ben Eugenio Montale (1896–1981) elnyerte a Nobel-díjat. Az újságírás fellendült: Indro Montanelli (1909–2001), aki maga is áldozata lesz a Vörös Brigádoknak, 1973-ban, miután elhagyta az *Il Corriere della Sera* sorait, megalapította az *Il Giornale Nuovo* című lapot. Mindezek mellett több olasz lap is hatalmas fejlődésnek indult, és két esztendővel később megszületik egy mai napig is tartó sikertörténet: Eugenio Scalfari megalapítja politikai napilapját, a baloldali *La Repubblica*-t.

kell, hogy legyen. Ezek a Feltrinelli által vizionált gerillafészek és a Curcio megálmodta politikai-fegyveres alternatívák, amelyekkel a városi munkásságnak a nagypolgársággal szemben ellensúlyt kellett volna képeznie, a szó valódi és klasszikus értelmében még nem voltak terrorista csoportok.

A Vörös Brigádok első sejtjei 1970-ben jöttek létre. A kicsiny csoportok tagjainak meglehetősen vegyes volt a társadalmi hátterük. Voltak, akik a gyári munkásfelkelések tapasztalataival a hátuk mögött csatlakoztak, de voltak olyanok is, akik egyetemi tanulmányaik alatt jutottak arra a felismerésre, hogy a fegyveres harc elindítása elkerülhetetlen. Találhatunk közöttük kommunistákat, pontosabban a kommunista pártban mélységesen csalódott egykori kommunistákat, és gyakroló katolikusokat is. Valójában kezdettől több irányzat, sőt több baloldali irányzat élt a szervezeten belül. Létezett egy marxista-leninista, egy maoista, valamint a harmadik világ felé forduló, elsősorban a kubai forradalom fegyveres harcainak képviselőinek nevét zászlójukra tűző vonal. A vegyes indíttatású baloldali alappal kapcsolatban Alberto Franceschini volt terrorista így fogalmazott: „A Vörös Brigádok nem a semmiből születtek. Nem egy laboratóriumban előállított, sem nem néhány titkosszolgálat terméke, hanem a baloldali olasz kultúra és hagyomány gyümölcse. Ennélfogva tehát gyökerei vannak az ország történelmében.” És különösen Emilia Romagna tartományban (Franceschini Reggio Emiliából származik), ahol a baloldali és kommunista hagyományok alapvető jelentőségűek és igen erősek voltak a hetvenes évek elején. A különféle kommunista körökben a munka után összegyűlt baloldali szimpatizánsoknak azok meséltek a hagyományokról és a fegyveres harcokról, akik maguk is részei

se voltak a történelemnek: a volt partizánok. Így azok a fiatalok, akik rendszeresen eljártak az ilyen egyesületekbe, és akiknek családjában szintén sokan fogtak fegyvert az ellenállás küzdelmei idején, hamar meggyőződéssel vallották, hogy az akkori ellenállás és a fegyveres küzdelem igazi céljait nem sikerült megvalósítani. Mivel pedig nem érték el a kitűzött célokat, azokat egy radikális, minden átfogó forradalommal lehet és kell megvalósítani.

A Vörös Brigádok másik, az előzőektől merőben eltérő jelentős szárnya a trentói egyetem szociológiai karán kezdett kialakulni: ez volt a Renato Curcio és Margherita Cagol nevével fémjelzett, az 1968-as diákmozgalmakhoz és a katolikus formációkhoz erősen kötődő egyetemi csoport. Rajtuk kívül az ország északi tartományaiban található hatalmas ipari üzemek munkásai közül voltak olyanok, akik támogatták a fegyveres harc és a forradalom gondolatát. Ilyen csoport élén állt Mario Moretti, aki a milánói Sit-Siemens üzem elektrotechnikusa volt.

A hetvenes évtized első esztendeiben az olasz munkásság fegyveres defenzív és offenzív harca (fegyveres gyárfoglalások) és a konkrét személyekkel szemben alkalmazott terrorizmus határai igen elmosódtak voltak. Az alapvető különbség abban mutatkozott, hogy 1970 nyarán a Franceschini–Curcio/Cogol–Moretti nevével fémjelzett csoportok pontosan a terrorizmust, az erőszakot és a fegyveres harcot választották – mint végső eszközt – politikai céljaik elérése érdekében. Egészen a hetvenes évekig az Olaszországban létező terrorizmus egyetlen fajtáját a szélsőjobboldali szervezetek akciói jelentették. Ilyenre volt szomorú és tragikus példa az újfasiszták által elkövetett 1969-es milánói (Piazza Fontana) robbantás, amely tizenhat halálos áldozatot és több tucat súlyos sérültet kö-

vetelt. Különösen aktívak voltak ezekben az esztendőben a *Squadre azione Mussolini*, az *Ordine Nuovo* vagy a *Terza Posizione* elnevezésű szélsőjobboldali terrorista szervezetek és csoportok. Legfontosabb sajátosságuk egyrészt az „ellenség”, vagyis a marxista, marxistabarát vagy antifasiszta pártok, másrészt pedig a konzervatív és jobbközép politikai erők elleni kíméletlen küzdelem volt – a milánói merénylethez hasonlóan ártatlan áldozatokkal.

A szerveződés állapotában lévő szélsőbaloldali „preterrorista” sejtek és csoportok számára az előbb említett robbantás kiemelkedő jelentőségű volt, hiszen mindnyájan meg voltak arról győződve, hogy a valódi tettes az a konzervatív és reakciós állam, amely ellen éppen föl akarják venni a harcot. Az addig inkább szélsőjobboldali terrorszervezetek által végrehajtott pokolgépes robbantások uralta belpolitikában megjelent a terrorizmus új fajtája: az emberrablásokban és/vagy gyilkosságokban kifejeződő szélsőbaloldali terrorizmus. 1975 áprilisában azután újabb krédóját ismertette meg a Vörös Brigádok, amelyben multinacionális és imperialista államról beszélt, és arról, hogy ez ellen most már a rendszer szívében, a városokban kell küzdeni, tehát tovább kell folytatni a városi gerillatámadásokat.

Az állam válasza nem késett soká: 1974 és 1977 között tömeges letartóztatásokat fogatosítottak. Carlo Alberto Dalla Chiesa tábornoknak, a maffia későbbi áldozatának vezetésével az olasz állam megfelelő szervei egyre nagyobb számban és sikerrel mértek csapást a Vörös Brigádokra. Az alapítók közül többek között rendőrkézre került 1976-ban Renato Curcio és Alberto Franceschini. A Vörös Brigádok a kemény csapások ellenére azonban még tovább élt és létezett, sőt ebben az évben 2128 terrorista akciót hajtott végre a két évvel

azelőtti 705-höz és az 1976-os 1198-hoz képest. A terrorszervezet dühe a bírókra, ügyészekre és ügyvédekre, az államigazgatás vezető tisztviselőire zúdult, majd az újságírók ellen fordult. Merényletet követtek el Valerio Bruno, a genovai *Secolo XIX* című lap zszurnalisztája vagy Emilio Rossi televíziós újságíró ellen. Leghíresebb áldozatuk a huszadik századi olasz újságírás minden bizonnyal egyik legnagyobb alakja, Indro Montanelli volt, akit 1977. június 3-án Milánóban sebesített meg a Vörös Brigádok *Walter Alasia* hadoszlopa.

Az 1980-as évektől kezdődően a Vörös Brigádok frakciókra, csoportokra szakadt, a nyolcvanas évek végére pedig jelentősen marginalizálódott, és majd csak a kilencvenes évek végén hallani újra róla, amikor 1999. május 20-án az olasz fővárosban meggyilkolták Massimo D'Antona professzort, a Massimo D'Alema vezette kormány munkaügyi főtanácsadóját. Három évvel később, 2002. március 19-én, ugyancsak Rómában megölték Marco Biagi munkajogászt, aki D'Antonához hasonlóan kormányzati tanácsadó volt. Mindkét merénylet elkövetését az Új Vörös Brigádok, a *Nuove Brigate Rosse* vállalta magára.

A történelmi kompromisszum és a nemzeti szolidaritás évei

1972 júniusa és 1976 februárja között Olaszországot mindösszesen négy kormány irányította. Az instabilitás, az ország kormányozhatatlansága már-már ijesztő méreteket öltött. 1973-ban a chilei események, az Augusto Pinochet vezette chilei hadsereg által végrehajtott puccs mélyen és igen érzékenyen érintette az országot, elsősorban pedig az olasz baloldalt. A chilei és a hazai politikai viszonyok között számos hasonlóságot látó olasz kommu-

nisták vezetője, az alig egy éve, 1972-ben megválasztott Enrico Berlinguer szeptember 28-tól az olasz kommunisták központi lapja, a L'Unitá oldalain három nagy cikkben elemezte a chilei történések utáni olaszországi viszonyokat: harmadik írásában (*La proposta del compromesso storico*) a történelmi kiegyezés politikáját javasolta az ország másik nagy, igazán tömegeket mozgósító és képviselő pártjával.

A kereszténydemokraták, a párt balszárnya is hajlott erre a kommunistákkal történő megegyezésre. Aldo Morónak a júliusi kongresszuson tett kijelentése szerint az idő talán megérett arra, hogy megszűnjék a PCI-t, az Olasz Kommunista Pártot övező évtizedes előítélek többsége. A második világháború után ugyanis egészen 1947-ig a PCI kormányzati tényező volt. Berlinguer ezzel a történelmi kompromisszummal tehát bizonyos fokig visszatért az olasz kommunisták korábbi vezetőjének, Palmiro Togliattinak 1956-ot követő elgondolásához: az ország felemelése, a politikai rend és biztonság megteremtése érdekében vissza kell térni az 1944–1945-ös időkhöz, az antifasiszta erők együttműködéséhez. Nem véletlen, hogy a kereszténydemokratáknak és a személyesen Moro pártelnöknek címzett berlingueri javaslatot sokan egy második salernói fordulatként értékelték.

Enrico Berlinguer történelmi kompromisszumra vonatkozó javaslatát tehát eredetileg egy, a chileihez hasonló jobboldali puccs elleni védekezés szándéka szülte. Az olasz kommunista vezető megítélése szerint országa Chiléhez hasonlóan gyenge és erőtlen alapokon álló demokrácia, és a dél-amerikai országhoz hasonlóan ki van téve politikai botrányoknak, államcsínyeknek, gazdasági visszaéléseknek. A Berlinguer-féle javaslat azonban önálló stratégiává fejlődött, amely ötvözte a szolidaritás katolikus hagyományát a kommunista kol-

lektív cselekvéssel, amelynek célja új politikai és társadalmi rend megteremtése volt. Hozzá kell tennünk azonban azt is, hogy a PCI vezetőjének célja nem csupán a demokratikus intézményrendszer megmentése volt: Berlinguer az ország vezető pártjainak összefogását és együttműködését alkalmazhatónak tartotta az 1970-es évek világméretű gazdasági válsága olaszországi hatásainak orvoslásában is.

A hetvenes évek közepére Berlinguer lett az egyik legjelentősebb élharcosa annak, amit eurokommunizmusként ismert meg a világ. A nyugat-európai kommunista pártok, különösen az olasz, a spanyol és a francia, kezdtek elhatárolódni a szocializmus szovjet modelljétől, a moszkvai minta kritika nélküli átvételétől, s a szabad választások és a sajtószabadság mellett kezdték elkötelezni magukat. Mindezek mellett kimondták – ez igen jelentős és fontos elhatározásuk volt –, hogy a többpártrendszeren belül, a parlamentáris demokrácia keretei közt valósítják meg a szocializmust. Enrico Berlinguer elképzeléseiben a kereszténydemokraták és a kommunisták olyan kompromisszumát helyezte kilátásba, amely a hívő katolikusok és a nem hívők történelmi találkozására: olyan állami struktúra, amely „laikus és demokratikus, nem teista, nem ateista, hanem antiteista”.

A berlingueri politikára hatással voltak Togliatti 1964-ben a röviddel a halála előtt összeállított jaltai naplójában megfogalmazott gondolatai: a nyugati, „kapitalista” környezetben működő munkáspártok valószínűleg nem lesznek képesek arra, hogy a szó igazi és eredeti értelmében leninista forradalmat vezessenek, és valószínűnek látszott az is, hogy az iparilag fejlett országok proletariátusa előtt hosszú távon nem lehet eltitkolni a létező szocializmus anomáliáit.

1975 nyarán közel 40 millió polgár részvételével önkormányzati választásokat tartottak Olaszországban, amelyeken az olasz kommunisták kiemelkedő sikert értek el a szavazatok 33,4 százalékának megszerzésével. A PCI évtizedek óta most megint a kormányzati pozíció közelébe került. A kommunisták a velük szemben ambivalensen, 1956 óta meglehetősen hűvösen viselkedő olasz szocialistákkal együtt 47,3 százalékot elérve módosítani tudták számos megye és tartomány kormányzati viszonyait.

A kereszténydemokraták nem zárták sikerrel ezeket a választásokat, eredményük a szavazatok 35,3 százalékának megszerzését jelentette. A történelmi kompromisszum elképzelése pozitív visszhangot keltett a kereszténydemokraták balszárnyán (Moro, Zaccagnini), de a jobbszárny, élén Giulio Andreottival, mereven elutasította.

Andreotti nem tartotta sokra az elképzelést: számára az ideológiai-történelmi és politikai összevisszaságot testesítette meg. A történelmi kiegyezést félkész munkának, hamis és hibás illúzióknak tekintette. Számára ez a forma egyet jelentett a trójai faló klasszikus esetével: a javaslat magában hordozza azokat a politikai kezdeményeket, amelyek majd később tönkreteszik a de gasperiánus Olaszországot.

Az olasz belpolitikában egymást követő baloldali sikerrel végződő események azzal a politikai következménnyel jártak, hogy a nagyobb városok és tartományok kormányzati székeibe, vezető tisztségeibe kerülő baloldaliak személyében kialakult egy olyan társadalmi réteg, amely idővel nem elégedett meg a helyi politika irányításával, mindenféleképpen többre és nagyobbra, a kereszténydemokraták országos „előzésére” vágyott. 1975-ben és 1976-ban mind az olasz kommunista párt, mind pedig annak vezetője hatalmas népszerűségnek örven-

dett. 1976-ra vált országossá és meglehetősen intenzívvé a változás és változtatásra való törekvés követelése Olaszországban. Ez azonban csak részben magyarázható az olasz gazdasági csoda prosperáló évtizede után bekövetkezett gazdasági visszaeséssel. A kommunista párt szavazói Berlinguer személyében meglátták az alapvető és radikális változás lehetőségét, így talán nem minden ok nélkül sokan az első köztársaság végéről beszéltek. Itália a kommunisták közelgő eljövételétől, vagyis legnagyobb és legerősebb párttá válásától tartott. Indro Montanelli a híressé vált mondatával – „Fogjátok be az orrotokat és szavazzatok a kereszténydemokratákra!” – biztatta a tartózkodókat, mert az ő szavazatuk is szükséges lesz ahhoz, hogy az ország ne végezze a kommunista párt markában.

A választások előtt öt nappal jelent meg Giampaolo Pansa híres interjúja az olasz kommunisták vezetőjével, aki ha lehet, még jobban elbizonytalanította a bizonytalankodókat vagy azokat a választókat, akik nagyon megijedtek a kommunisták komoly megerősödésétől. Berlinguer ugyanis nem kevesebbet jelentett ki az interjú során, mint azt, hogy „azt akarom, hogy Olaszország ne lépjen ki a NATO-ból... Odatartozva nagyobb biztonságban érzem magam.”

Az 1976. június 20–21-én megtartott általános előrehozott választásokon a PCI a szavazatok 34,4 százalékát szerezte meg, a DC viszont 38,7 százalékot ért el. Az „előzés” ugyan még váratott magára, de a PCI így is éppen elég erős és jelentős párt maradt. Összességében az olasz baloldal meggyengült: a PSI a maga 9,6 százalékos eredménye mellett megkezdte harcát a túlélésért. Ennek egyik első jele a párton belüli vezetőváltás volt. A katasztrófális választási szereplést követően 1976. július 12-én a római Hotel Midas egyik szobájában gyűlt

össze az olasz szocialisták vezérkara, ahol a párt országos vezetőjévé választották a néhány nappal azelőtt parlamenti frakcióvezetővé előlépett Bettino Craxit, aki szisztematikus építkezésbe fogott.

A parlamentben, a politikai életben megkezdődtek a kormányalakítási tárgyalások. Középbal kormány alakításáról szó sem lehetett, a szocialisták eredménye magáért beszélt. A kormányalakítással megbízott Giulio Andreotti egy „egyszínű” kereszténydemokrata kormány létrehozásában gondolkodott. A szociáldemokraták és a republikánusok bejelentették, hogy tartózkodnak a kormányprogram vitájánál. Andreotti Berlinguernél elérte a kommunisták tartózkodását is, így megszülethetett Giulio Andreotti harmadik kormánya.

A Moro-ügy

Moro mély meggyőződése volt, hogy létezhet az együttműködés a más ideológiájú és indíttatású, de a parlamentáris demokrácia szabályait maximálisan tiszteletben tartó politikai erőkkel, és így ki lehet vezetni az országot a második világháborút követő első nagy társadalmi, erkölcsi és gazdasági válságból, s végső soron megújítható lesz maga a kereszténydemokrácia is. A kormányzati munka demokratikus bázisának kiterjesztését a legszélesebb alapon tudta elképzelni, így az együttműködés sem volt számára kizárható a Berlinguer vezette, és 1976–1977-re közvetlenül a DC közelségébe kerülő kommunistákkal, ez azonban lényegét tekintve nem volt egyenértékű a kommunista elképzeléssel. Alapvető különbség kettejük elképzelése között abban foglалható össze, hogy Moro, Berlinguerrel ellentétben, sosem épített Togliatti 1945-ös példájára, vagyis a két nagy politikai erő találkozására,

Aldo Moro, teljes nevén Aldo Luigi Romeo Moro 1916. szeptember 13-án született a Lecce (Puglia) melletti Maglie kisvárosában. Négy esztendő, mikor családja Tarantóba költözik, Moro ott végzi el a gimnáziumot. 1934-ben újabb váltás következik: a család Bariba kerül, ahol az ifjú Moro már kitűnik társai közül rendkívüli képességeivel, mély valóságosságával. Ez utóbbi későbbi politikai pályáján is meghatározó jelentőségű lesz. 1937-ben elnöke az Olasz Egyetemi Katolikus Szövetségnek. Bariban végzi el az egyetemet, diplomát a jogi fakultáson szerez. Politikai érdeklődésének kezdete 1942–1943-ra tehető. 1946-tól a kereszténydemokraták al-elnöke és parlamenti képviselője, a DC bal szárnyának meghatározó alakja. Többszörös miniszter, hatszor vezette különböző összetételben az Olasz Köztársaság kormányát.

inkább „politikai megegyezésben” gondolkodott. Aldo Moro szerint a törekény belpolitikai helyzet, az ország morális válsága megkövetelte a politikai erők megegyezését, ez azonban nem jelentette azt, hogy a DC visszavett volna hatalmának gyakorlásából, csak annyit, hogy az 1976-os választásokat követően olyan nemzeti szolidaritáson alapuló, széles kormányzati bázissal rendelkező kabinetre lenne szükség, amely számolt volna a hihetetlenül népszerű és történelmileg is igen erős PCI-vel.

Az Egyesült Államok, mint stratégiai szövetséges, meglehetősen gyanakvással nézte a kereszténydemokrata-kommunista közleledést. Rosszallásukat fejezték ki, hogy szóba került azon kommunisták kormányba vételének gondolata, akik eurokommunizmus ide vagy oda, szoros viszonyt ápolnak a Szovjetunió Kommunista Pártjával. Ugyanakkor a Szovjetunió sem lelkesedett a berlingueri politikáért, olyan veszélyes precedenst láttak az eurokommunizmusban és a polgári demokrácia felé történő nyitásban, amely a keleti blokk országai-
ban is rövid időn belül rokonszenvenessé válhat.

A *The New York Times* által az Alcide De Gasperi utáni Olaszország legérdekesebb politikusának nevezett Andreotti úgy emlékszik, hogy Richard Gardner, az Egyesült Államok akkori római nagykövete 1978-ban minden második hónapban óva intette, hogy most már igazán ne csússzanak tovább a kommunizmus felé. Az amerikaiak négy évvel ezt megelőzően, Giovanni Leone köztársasági elnök 1974-es amerikai útja alkalmával már figyelmeztették, sőt megfenyegették Morót, az akkori olasz külügyminisztert, mondván, hogy súlyos személyes konzekvenciái lesznek a nem megfelelő politizálásnak.

1978. március 16-a reggelén, nem sokkal kilenc óra után a Vörös Brigádok elrabolta Aldo Morót, a DC elnökét, volt kormányfőt és minisztert. Morónak a parlamentben kellett volna megjelennie, amely aznap szavazott bizalmat Giulio Andreotti negyedik, kommunisták által is támogatott kormányának. A mai napig megnyugtatóan nem tisztázott emberrablás során ötfős testőrsége életét veszítette, őt magát pedig ismeretlen helyre hurcolták. Aldo Moro 55 napig volt a Vörös Brigádok foglya. Ez idő alatt felkutatása érdekében 14 439 572 személyt ellenőriztek a hatóságok ország-szerte, ám minden eredmény nélkül, mint ahogy eredménytelen volt Francesco Cossiga belügyminiszter által két órával a támadás után fölállított különleges rendőri egység munkája is. Két nappal elrablása után, március 18-án, pontosabban a meggyilkolt testőrök temetése után déli 12 órakor adott hírt először Moróról a terroriszervezet, bemutatván az azóta híressé vált fényképet a pártvezetőről. A Vörös Brigádoktól ilyen híradásra 1978. május 5-ig még kilenc alkalommal került sor.

A rabságban lévő politikus elleni „per” 1978. március 25-én kezdődött. Moro a fogságból március 29-én levélben fordult a

belügyminiszterhez és a kormányhoz, hogy kezdjenek tárgyalást a Vörös Brigádokkal. A DC, a kormány és a fő politikai erők – így a PCI is – a szigorú elutasítás politikájára helyezkedtek, elutasították a politikus kérését, és nem fogadták el a Vörös Brigádokat tárgyalófélként. Ez a lépés több okból kifolyólag sem volt váratlan. Úgy ítélték meg, hogy Moro testőreinek emléke, a rendőrök áldozata – akik tisztában voltak a helyzetükkel, és készültek egy esetleges merényletre – hiábavaló lett volna a tárgyalások megkezdésével. Andreotti úgy emlékszik, hogy a meggyilkolt testőrök egyikének özvegye telefonon beszélt is a miniszterelnökséggel. Az özvegy megfenyegette a kabinetet: ha tárgyalnak a terroristákkal, élve elégeti magát a miniszterelnökség előtti téren.

Nem volt elhanyagolható szempont az sem, hogy meg kellett őrizni az állam méltóságának és cselekvőképességének látzatát: a terroristák közönséges bűnözők, bűnözőkkel pedig nem lehet tárgyalni. Az sem látszott valószínűnek, hogy a PCI hajlandó önálló politikai entitásként elismerni a Vörös Brigádokat, miként ez így is történt: a párt március 23-án tette közzé hivatalos álláspontját, amelyben leszögezte, hogy nem tárgyalnak a terroriszervezettel. Április 2-án VI. Pál Angelus-imádságában fordul a Vörös Brigádokhoz Moro szabadon bocsátása érdekében. A fogoly politikus április 4-én immár közvetlen munkatársához, kollégájához, a tárgyalásokat ellenző Benino Zaccagninihez fordult levelével, amelyben ismételten szorgalmazta a terroristákkal történő tárgyalások megkezdését, és azt írja: „Morálisan neked kellene ott lenned, ahol én vagyok most fizikailag”. Ekkor már a DC-n belül egy kisebbség hajlandó lett volna a tárgyalások megkezdésére.

Hat nappal később a Vörös Brigádok nyilvánosságra hozta Moro „kihallgatási

jegyzőkönyvét”, amelyben a politikus megalkuvással vádolta meg párttársát, Paolo Emilio Tavianit, aki a Sossi-merénylet idején belügyminiszterként hajlandó volt a terroristákkal esetleges fogolycseréről tárgyalni, most pedig a DC legszilárdabb elutasító politikát folytató képviselői közé tartozott. (Mario Sossi genovai vizsgálóbíró 1974. április 18-án rabolta el a Vörös Brigádok. A vizsgálóbíró valamivel több, mint egy hónapig, 1974. május 23-ig volt a terrorszervezet foglya.). Április 15-én lát napvilágot a hír, hogy az Aldo Moro elleni „per” befejeződött, a Vörös Brigádok halálra ítélte a kereszténydemokrata politikust. Április 20-án a terrorszervezet ultimátummal fordult az olasz államhoz: vagy kicserélik a politikai foglyokat, vagy Aldo Morot kivégzik.

Aznap – egyedülként az olasz politikában – Bettino Craxi fellépett a tárgyalásoktól szigorúan elzárkózó és elutasító kormányzati stratégiával szemben, felszólítván Giuliano Vassalli igazságügy-minisztert, hogy tegyen javaslatot, kik lehetnének azok a börtönben lévő terroristák, akiket kicserélhetnének a fogoly kereszténydemokrata politikusra. E javaslatát néhány nap múlva kiegészíti azzal, hogy azokat a terroristákat, akiknek a kezéhez nem tapad vér, kegyelemben lehetne részesíteni. Este azonban a DC és a PCI vezetői újból hitet tettek az eddigi politika mellett. Április 22-én VI. Pál pápa immár harmadszor fordult a Vörös Brigádokhoz Moro szabadon bocsátása érdekében, újra csak sikertelenül. Közben napvilágot látott az az információ is, amely tudatta Olaszországgal, hogy a Vörös Brigádok 13 bebörtönzött társuk szabadon bocsátásának fejében szabadon engedi Aldo Morot. Annak ellenére, hogy a fogságából Moro többször jelezte: a fogolycseré az egyetlen járható út, az olasz állam nem kezdte meg a tárgyalásokat a Vörös Brigádokkal. Morót kivégezték.

A kereszténydemokrata politikus holttestét 1978. május 5-én az olasz főváros egyik forgalmas utcájában egy Renault 4-es személygépkocsi csomagtartójában találták meg, félúton a PCI és a DC székháza között. A politikus halála országos felháborodást váltott ki. Az emberek még azelőtt az utcákra és terekre vonultak, mielőtt a szak szervezeti vezetők meghirdették volna az Aldo Moro elrablása és halála miatti országos sztrájkot. Andreotti később bevallotta: komolyan aggódtak egy mindent elsöprő országos forradalom eshetősége miatt.

Moro elrablása és brutális meggyilkolása számos kérdést vet fel azóta is, amelyre választ – szerencsés esetben is – csak évtizedek múlva kaphat történész-kutató: egyedül dolgozott-e a Vörös Brigádok az emberrablás alkalmával, vagy segítőkre talált? Ha igen, ki vagy kik segítették a terroristákat a helyszínen? Valóban a SISMI (*Servizio per le Informazioni e la Sicurezza Militare*), vagyis az olasz titkosszolgálatok egyikének munkatársai voltak? Mit tudtak a titkosszolgálatok a készülődő merényletről? Ha tudtak róla, miért nem akadályozták meg? És végül: megmenthető lett volna Aldo Moro? Elrablása, meg nem találása és meggyilkolása kinek állhatott érdekében?

Mindezek mellett jogosan merül fel az a kérdés is, miképpen lehetséges, hogy a Vörös Brigádok 55 napig fogva tartja a pártelnököt, és sem a titkosszolgálatok, sem pedig a rendőrség nem képes megtalálni az elrabolt politikust. Sőt nemcsak, hogy nem találja meg, még közelebb sem kerül a rejtély megoldásához. Moro elrablása után ugyanis hamar bejelentés érkezett a rendőrségre, hogy a via Gradoli 96-ban gyanús, szokatlan mozgás tapasztalható. A rendőrség – megmagyarázhatatlan módon – először Gradoli (Viterbo) községben kezdett nyomozni, és csak azután ellenőrizte a római utcát. A lakás bérlője pe-

dig nem volt más, mint Mario Moretti, a Vörös Brigádok egyik vezetője, Moro elbráblásának egyik kitervelője.

Vajon a titkosszolgálatok milyen mértékig voltak érintettek az 1978. április 17-én, Claudio Vitallone római bíró és Giulio Andreotti személyes barátja ötletére a legnagyobb napilapok szerkesztőségébe eljuttatott hamis Vörös Brigádok-kommuniké ötletében? A 7. (hamis) kommunikével a Vörös Brigádok megosztása lett volna a cél? Ebben az üzenetben az szerepelt, hogy a DC elnökét megölték, holtteste pedig egy Rieti megyében található tóban (Iago di Duchessa) lelhető fel. Ezzel a kommunikével kapcsolatban más véleményen volt Francesco Cossiga akkori belügyminiszter, hiszen ő határozottan úgy gondolta, hogy a bejelentés igaz. Így idézte föl a történeteket: „Behí-

vattam az irodámba az ügyészség, a rendőrség és a csendőrség szakembereit, és mindenki azt mondta nekem, hogy a Vörös Brigádok írta a levelet azzal a céllal, hogy zűrzavart keltsen.”

Elképzelhetetlen, hogy a titkosszolgálatok a miniszterelnök tudta nélkül tevékenykedtek volna. Emiatt, no meg azért, mert az Andreotti-kormány végig arra a politikai álláspontra helyezkedett, hogy a terroristákkal nem tárgyalnak, sokan Giulio Andreotti felelősségét kezdték firtatni.

Giulio Andreotti az egyetemi esztendő alatt, a katolikus egyetemi szövetségben ismerkedett meg a nála két és fél évvel idősebb Aldo Moróval, akit, amikor sorkatonai szolgálatra kellett bevonulnia, ő váltott a szövetség elnöki székében. Az egyetemista korban kötetett ismeretség ellenére nem voltak jó kapcsolatban, ám ezt a nyilvánosság különösebben nem vette észre, hiszen a sajtó előtt egyiknek sem volt egy rossz szava a másikra. A magát inkább konzervatívnak és nem jobboldalinak definiáló, a Vatikánnal igen kiváló kapcsolatokat ápoló Andreotti nem viseltetett nagy bizalommal a morói politika iránt. Úgy ítélte meg, a változások mindig oly módon történnek, hogy a dolgok utána mindig rosszabbul mennek, mint azelőtt: „Vagyis jobb őket, úgy hagyni, amilyenek. És a reformok? Gyakran csak üres fecsegés, és kész...” De, ha a szolgálatok lassúsága tudatos politika eredménye volt, akkor ezen a ponton egy újabb igen érdekes kapcsolódás fedezhető fel a Moro-ügyben. Vajon volt-e valami köze a P2 páholynak Aldo Moro elbráblásához és meggyilkolásához? A Vörös Brigádok csak eszköz lett volna a P2 páholy kezében?

Tény, hogy az Olaszország jobboldali újjászületéséért küzdő P2 szabadkőműves páholyba 1977 és 1978 során tömegesen kérték felvételüket politikusok, magas ran-

A P2 páholy. 1980. október 5-én egy addig igen kevesek által ismert férfit szólaltatott meg a neves újságíró, Maurizio Costanzo a *Corriere della Sera* című napilapban. Licio Gellit az írás „a legtitkosabb és leghatalmasabb szabadkőműves páholy elvitathatatlan főnökeként” mutatta be. Nem telt el fél év, és a P(ropaganda) 2 szabadkőműves páholyra egy véletlen folytán lecsapott a rendőrség. A Licio Gelli vezette titkos P2-es páholy fő céljának az Olasz Köztársaság mindenkori kormányának teljes és totális ellenőrzését, a sajtó és az igazságszolgáltatás felügyeletét, valamint a szakszervezetek fellépésének letörését tekintette. A szervezet tagjai között voltak parlamenti képviselők, csendőrtábornokok, hadseregtábornokok, admirálisok, egyetemi tanárok, ügyészek, újságírók. A páholy e magas rangú olasz közéleti embereken kívül tagjai között tudhatta az akkor még kevésbé ismert nagyiparost, Silvio Berlusconi, Maurizio Costanzo újságírót, Roberto Calvit és Michele Sindonát, valamint az utolsó olasz király fiát, Vittorio Emanuele di Savoiát. A P2-botránynak voltak magyar szereplői is: a rendőrség által lefoglalt listán szerepel a volt római magyar nagykövet, Száll József, valamint a vélemezhetően magyar származású Giorgio Csepányi neve is.

gú katonatisztek, a hadsereg és a rendőrség titkosszolgálatainak vezetői. Licio Gelli, a páholy nagymestere nem véletlenül jelenthette ki 2006-ban a svájci televíziónak adott interjújában, hogy nagyon sok barátja volt, és lehetőségük lett volna mindent blokkolni az államapparátus gépezetében. Virginio Rognoni kereszténydemokrata politikus, aki 1978 és 1983 között töltötte be a belügyminiszteri tisztséget, egy interjúban ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „Nekem teljes bizonyossággal úgy tűnik, hogy a P2 tervei homlokegyenest ellenkeztek Moro politikai terveivel... De homlokegyenest ellenkeztek minden olyan politikai céllal, amelyet a demokratikus erők követtek autonóm részvételük révén. És éppen ezért, mert a P2 okkult hatalom volt, képes volt kívülről befolyásolni erőszakkal az események – mert a korrupció és az intrika is az – alakulását.”

Francesco Cossiga akkori belügyminiszter viszont megpróbálta kategorikusan kizárni annak lehetőségét, hogy a P2 szabadkőműves páholy ott lapult volna a háttérben: „Ezt abszolút módon kizárom. Az igaz, hogy a titkosszolgálatok számos vezetője, anélkül, hogy mi ezt tudtuk volna, a P2 tagja volt. Azonban érdemes visszaemlékezni arra, hogy ők mindannyian olyanok voltak, akiknek a kinevezéséhez a PCI a hozzájárulását megadta.” Megválaszolásra vár az a kérdés is, hogy mi történik abban az esetben, hogy ha a P2 nagyhatalmú mestere sokakat dróton rángató bábos és báb is volt egyszerre? Mi van, ha Gelli – aki kétségtelenül ügyes és tehetséges ember – mégsem volt igazán vezető egyéniség, és ha „Belfegor mindig is egyfajta főtitkára maradt Belzebubnak” – tette föl a kérdést Bettino Craxi 1981. május 31-én az olasz szocialisták központi lapjában. De akkor ki a gonosz legfőbb megtestesítője Olaszországban? A *l'Avanti!* „*Belfegor és*

Belzebub” című vezércikkében Craxi nem válaszolja meg a kérdést, ám a cikket olvasva mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a háttérben Andreottit sejtí. A feltételezést, hogy a P2-vel kapcsolatba került volna, Andreotti határozottan elutasította: „Sok kísértéssel kellett szembenéznem életemben, ám az, hogy szabadkőműves legyek, nem szerepelt köztük.” Arra pedig, hogy ő lett volna, aki Gellit is irányította, a következőképpen reagált: „Craxi valóban rám gondol? Az az igazság, hogy nem is tudtam erről a cikkről a *l'Avanti*-ban. Belzebubnak, ha ugyan létezik, az enyémtől különböző púpja van.”

És végül tegyük föl az utolsó kérdést is: vajon megmenthető lett volna Aldo Moro élete? A politikus életét csak és kizárólag egy határozott rendőri akció menthette volna meg. Az 55 napos fogság alatti tárgyalások nem vezettek, mert nem vezethettek eredményre, a folyamatos tárgyalások látogatásának fenntartása azonban rendkívül fontos volt. Harminc év telt el a kereszténydemokrata politikus elrablása és meggyilkolása óta. A Moro-ügyben lefolytatott öt bírósági tárgyalássorozat megpróbálta bebizonyítani, hogy az események mögött nem kell idegen államok titkosszolgálatait keresni: sem a KGB, sem pedig a CIA nem vett részt a történetekben. A bírósági vizsgálatok, a hosszú nyomozási procedúrák ellenére is számos kérdés nyitva maradt, bizonytalanságok és ellentmondások fedezhetők föl a történetben.

Eleonora Moro, az elhunyt politikus özvegye úgy fogalmazott az egyik vele készült beszélgetés során, hogy az olasz állam akarta férje halálát, azok, akik a politikai irányítás vezető posztjain álltak. Mindenestre tény, hogy fogsága idején politikai értelemben Moro már halott volt. Meg kellett halnia, hogy az a politikai berendezkedés, amely a második világháborút követő-

en kialakult Itáliában, túlélje azt az erkölcsi és politikai romlást, amely így a kereszténydemokrata Aldo Moro halála miatt

csak tizenöt esztendővel később, 1993-ban okozott végromlást az első olasz közársaság életében. ■

Irodalom

- Faragó Jenő: *A P-2 páholy titkai*. Budapest, 1985, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.
- Armati, Cristiano – Selvetella, Yari: *Roma criminale*. Newton & Compton Editori, 2005.
- Casamassima, Pino: *Il sangue dei rossi Morire di politica negli anni settanta*. Cairo Editore, 2009.
- Catania, Enzo: *Bettino Craxi. Una storia italiana*. Boroli Editore, 2005.
- Franco, Massimo: *Andreotti. La vita di un uomo politico, la storia di un'epopea*. Mondadori, 2008.
- Galli, Giorgio: *I partiti politici italiani (1943–2004)*. BUR Saggi 2004.
- Lepre, Aurelio: *Storia della prima Repubblica L'Italia dal 1943 al 2003*. il Mulino, 2004.
- Vespa, Bruno: *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi (con la testimonianza di Giulio Andreotti)*. Mondadori Rai, 2004.
- Biagi, Enzo: *Io c'ero. Un grande giornalista racconta l'Italia del dopoguerra (a cura di Loris Mazzetti)*. Rizzoli, 2008.
- Montanelli, Indro: *Soltanto un giornalista*. BUR Saggi, 2002.
- Pete László: Olaszország és hadserege. A katonák története a risorgimentótól napjainkig. <http://www.c3.hu/~klio/klio072/klio013.htm>.
- Pankovits József: Az olasz kommunisták szocializmusfelfogása. *Múltunk*, 2001. 2–3. szám. 325–354. o.